

François HaverSchmidt (1835-1894) was Hervormd predikant in Foudgum en Raard, foto archief Fries Letterkundig Museum en Documentatiecentrum.

François HaverSchmidt over het Friese landschap

Het is een goed land waarvan ik spreek

De naam François HaverSchmidt doet bij veel mensen een belletje rinkelen, maar bij het horen van zijn pseudoniem Piet Paaltjens zegt vrijwel iedereen direct 'o ja', want wie heeft op school geen gedichten uit 'Snikken en Grimlachjes' moeten lezen? Het is waarschijnlijk de bekendste dichtbundel uit de Nederlandse literatuur; talloze malen herdrukt en ook in andere talen vertaald. Weinig mensen weten dat HaverSchmidt daarnaast ook een vrij omvangrijk oeuvre aan proza heeft nagelaten, bestaande uit preken, verhalen, voordrachten, reisverslagen, enzovoort. HaverSchmidt was een geboren en getogen Fries die ook nog als predikant in Friesland heeft gewerkt en zijn hele leven een band met Friesland heeft behouden. Ook zijn alter ego Piet Paaltjens werd door hem nadrukkelijk als Fries afgeschilderd, en wel als bewoner van Schiermonnikoog. Op 19 januari van dit jaar was het honderd jaar geleden dat François HaverSchmidt op 59 jarige leeftijd in Schiedam zijn leven beëindigde. Daarom zijn er dit jaar verschillende herdenkingsactiviteiten georganiseerd in de plaatsen waar hij heeft gewoond en gewerkt: Leeuwarden, Leiden, Foudgum, Den Helder en Schiedam. In Foudgum, waar hij ruim drie jaar predikant was, werd bij het kerkje een kunstwerk onthuld. Het onderstaande artikel laat zien hoe belangrijk Friesland is geweest voor HaverSchmidt en zijn werk.

René van Slooten

François HaverSchmidt werd geboren op 19 januari 1835 in Leeuwarden, waar hij de lagere school en het gymnasium bezocht. Zijn vader, Nicolaas Theodorus HaverSchmidt (1801-1879), was een vooraanstaand inwoner van Leeuwarden, die een apotheek, een wijnkoperij en een rederij bezat, en daarnaast ook kerkvoogd was, lid van de gemeenteraad en directeur van de spaarbank. Via zijn moeder, Geeske Bekius, (1803-18978) was HaverSchmidt verwant aan belangrijke Friese patriciërfamilies, zoals Van Kleffens, Fockema en Van Slooten, die vooral in het noordoosten van Friesland veel invloed hadden.

Als kleine jongen logeerde François HaverSchmidt regelmatig in Damwoude bij zijn grootouders, de predikant François Bekius en diens echtgenote Gaatske van Slooten. Daar ontstond bij de kleine François de hartewens om ook predikant te worden, net als zijn grootvader; een wens die in vervulling ging toen hij in 1852 theologie ging studeren in Leiden.

Tijdens de studietijd ontstonden de eerste van de gedichten die later als 'Snikken en Grimlachjes' bekend zouden worden. Hij leidde een zeer actief studentenleven en was bestuurslid van diverse verenigingen en disputen, waaronder

'Frisia', de vereniging van Friese studenten in Leiden, die hij nieuw leven inblies. In 1858 studeerde HaverSchmidt af en in 1859 werd hij benoemd tot Ned. Hervormd predikant in Foudgum en Raard, twee kleine terpdorpjes, halverwege Dokkum en Holwerd. Deze tamelijk eenzame periode is voor de persoonlijke ontwikkeling van HaverSchmidt van groot belang geweest. Hij heeft hier een paar interessante autobiografische verhalen geschreven, terwijl een aanzienlijk deel van de gedichten in 'Snikken en Grimlachjes' waarschijnlijk ook in Foudgum zijn ontstaan. Wat schreef HaverSchmidt zoal over Friesland en zichzelf? Het is bij elkaar heel wat.

Landschap rond Foudgum

Op 23 januari 1861 hield hij een voordracht voor de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in Holwerd. In deze autobiografische getinte tekst, beschreef hij hoe hij in Foudgum aankwam en daar een gesprek had met God over zijn roeping en toekomst.

'Daar was eens een jonge man - hoe hij heette en wat hij voor de kost deed, dat meldt mijn reisverhaal niet maar dit zegt het, dat hij een moeilijke tocht had afgelegd - en nu stond hij op de top van een zachtglooiende heuvel en liet in gedachten verzonken de blik weiden over het landschap dat vóór hem lag. Daar was niets buitengewoons aan dat tooneel, dat hem blijkbaar bekoorde. Geen krasse tegenstellingen van steile rotsen en diepe kloven, van donkere bossen en heldere meren zetten het schouwspel levendigheid bij. Geen blauwe bergen omsloten de gezichteinder met een lieflijke gordel; geen rivier, geen beekje zelfs kronkelde zich als een zilveren slang tussen bloemrijke velden aan de voet van de heuvel. Men moest een oog hebben in staat om het schone ook in het eenvoudige op te merken, zou men geboeid worden door zulk een natuurfereel, zou men bij zijn aanblik de gedachte aan een-toonigheid en platheid niet in zich voelen oprijzen. Slechts hier en daar toch dook er een enkel dak of een enkele toren met zekere geestigheid uit wat lachend geboomte op. Voor het meerendeel stonden de huizen der bewoners zeer stevig maar ook zeer houderig op de open vlakke zonder veel meer gezelschap dan van enige wilgen en populieren, die een gezicht zetten alsof ze schildwachten waren op post. Ook de rechte sloten die het veld overal in regelmatige stukken sneden, en de stijve wegen met de ernstige hekken der landen die daar op uit kwamen, zagen er wel zeer nuttig maar tegelijk ook zeer vervelend uit. Zelfs de gedurige afwisseling van bouw- en weiland was maar half in staat om het slaperige van dit toneel te verdrijven - vooral nu de sikkels van den maaier haar werk reeds voltooid en de stoppels de plaats aanwezen waar nog onlangs het graan gegolfd had.

Het oor van de wandelaar mocht hier even-

min het genot smaken van die zoete muziek die over het landschap zweeft als het veelstemmig koorgezang der thuiskeerende veldelingen zich mengelt met de wegstervende tonen van de avondklok in de verte, of als van de hoogten de weemoedige herdershoorn tusschen het geklingel der kudden vernomen wordt. Een eenzaam vogeltje kweelde alleen in het riet van den slootswal, maar zweeg ook weer verschrikt als een logge koe slorpend en snuivend haar dorst kwam lessen dicht bij zijn nestje.

En toch - er was genoeg ook in dit eenvoudige vergezicht, genoeg om de schilder, de componist, de dichter te treffen en te bezelen, genoeg om een mens met een open oog en oor en hart te doen uitroepen: 'Hoe groot zijn uwe werken, o Heere! Gij hebt ze allen met wijsheid gemaakt; het aardrijk is vol van uwe goederen!'

In het westen daalde de zon ter kimme. Een zee van glans en gloed, een oceaan van goud en purper omgolfde haar. Gloeiend rood en vlammend geel verfte de sierlijke gestalten der wolken die zich het dichtst waagden in de nabijheid der blinkende hemelkoningin. De zachte kleur der lieflijkste lenterozen deed haar die op eerbiediger afstand zweefden, blozen als jonge bruiden. En waar de goudglans en de rozengloed der lucht verbleekten daar ving een onafzienbare stroom van het zuiverste zilver aan, doorspeeld en allengs vervangen door een grondeloos hemelsblauw. De pracht van dit heerlijke gewelf straalde af op het vloertapeet daar beneden. Het dorrende kreupelhout, het door den herfstwind reeds gelende geboomte, het vredig grazende rundvee in de weiden, de rieten daken der mensenwoningen, alles baadde zich in de tederste en bevalligste glansen en kleuren, alles - tot zelfs het tolhek op de rechte weg - had iets ongedwongens, iets poëtisch ontvangen. En wiens oog dat zien kon - diens oor meende ook iets te horen, iets welluidends, iets samenstemmends in het lispelen van de avondwind en het rollen der raderen op den landweg met het verre bruisen der zee.

Hij nu die daar stond op die heuvel, hij scheen gevoel te hebben voor de nameloze

heerlijkheid die de schepping ook daar nog behoudt waar de kunst, door behoefte gedrongen, haar geweld heeft moeten aandoen. Hij scheen in staat om verrukt te worden bij de aanblik der scheidende zon, ook als hij die zag ondergaan over polderland. Een traan blonk in zijn oog en diep bewogen gaf zijn gemoed zich lucht in een kreet van bewondering!

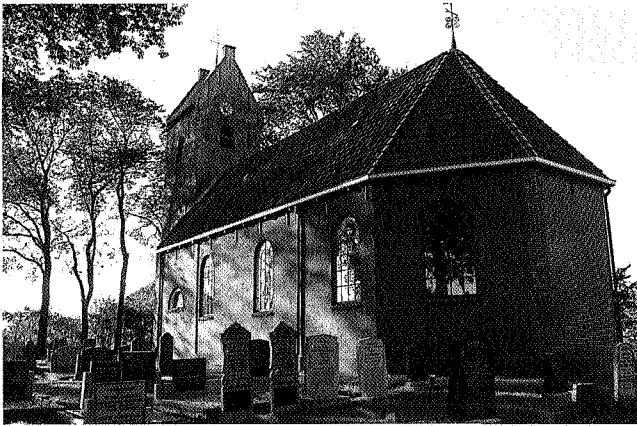
Daar lieten zich zachte voetstappen horen op het gras en een grijsaard trad de jongeman ter zijde. Een oogeblik zag zijn nog als van jeugdig leven sprekende blik de man op den heuvel in de ogen. Toen - als of hij reeds ten volle begreep wat er in de ander omging - wees hij naar het wegzinkend zonlicht en zei kortaf: 'Goddelijk, niet waar?' - 'o Ja, wel goddelijk groot en schoon!' - barstte de jongeman met vuur uit. 'Gij zijt een vreemdeling?' - vroegde terstond even kort als te voren de grijze. 'Ja! ik ben hier onbekend!' was het antwoord'.

Ontmoeting met Piet Paaltjens

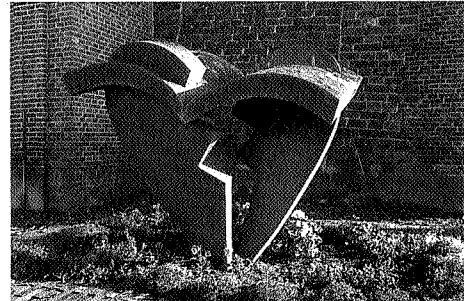
Enkele maanden later, in het voorjaar van 1862 gebeurde er iets dat later een mijlpaal in de Nederlandse literatuur zou worden: Haver-Schmidt 'ontmoette' zijn alter ego Piet Paaltjens op het strand bij Holwerd en kreeg daarbij weer een aantal van zijn gedichten in handen. HaverSchmidt beschreef deze ontmoeting in een brief aan zijn goede vriend, de taal- en letterkundige Eelco Verwijs, op dat moment leraar aan het gymnasium in Franeker. Het goede nieuws, dat HaverSchmidt weer gedichten van Paaltjens had gekregen, werd door Verwijs verder verspreid binnen de vrienden- en kennissenkring van HaverSchmidt, waar het met grote instemming en bijval werd begroet. De bewuste brief werd in de eerste druk (in 1867) als voetnoot opgenomen in de 'Levensschets' waarmee 'Snikken en Grimlachjes' wordt ingeleid, en dat is sedertdien zo gebleven. De tekst van de brief is een meesterlijk voorbeeld van wat wel 'de humorcultus in de Romantiek' wordt genoemd.

'De zon ging, als gewoonlijk, in 't westen onder. Ik doolde in diep gepeins langs het veld en bereikte, eer ik het wist, de zee. Was ik niet over den dijk en over eenige wrakken

Kerk van Foudgum waar HaverSchmidt gestaan heeft van 1859 tot 1862, foto Rob de Groot

Monument ter ere van Piet Paaltjens voor de kerk van Foudgum, foto Rob de Groot

← Kerkje van Raard, foto Rob de Groot

gestruikeld, ik zou er niets van gemerkt hebben en was misschien doorgewandeld naar het Ameland. Nu evenwel schrikte ik op en zag vóór mij den onmetelijken oceaan. Dat was evenwel niet wat mij op eens verstijven deed van verbazing.

Een nooit gedacht schouwspel trof mijn oog. Op de uiterste punt van een ver in zee uitstekend hoofd zat een jongeling. Marmerbruin was zijn jas, marmerzwart zijn hoed, marmerwit zijn gelaat. Wat kleur zijn pantalon had, herinner ik mij niet. Alleen meen ik te weten, dat hij er een had,- dat is te zeggen, de pantalon een kleur. De punten van zijn laarzen hingen schilderachtig-los in de zilte golven en waren nat, zooals men zien kon als de golfslag voor een oogenblik speelziek de wateren onder zijn voeten wegdreef. Dat

kwam allerwaarschijnlijkst, doordien zij in zee hingen. Maar natter nog dan die laarspunten waren 's jongelings oogen. Die oogen, - niemand, zelfs Prof. Donders niet, zag ooit zoo'n uitdrukking in oogen. Zij waren blauw, niet ten gevolge van een vuistgevecht, maar van nature; - doch welk een blauw! Als ik zeg flets-blauw, dan zeg ik niets. Het was meer dan flets, oneindig meer. Het was beroerd-blauw; neen het was nóg meer. Zoolang het Nieuwe Woordenboek er niet is, is er in onze taal ook geen woord voor dit blauw. Maar - neem een schelvisch, leg hem op een matig-warme stoof, laat hem daar een dag of drie op liggen, liefst in de zon, en, als gij het er dan nog bij kunt uithouden, kijk hem dan een fiks in zijn oogen, en gij zult een flauw besef hebben van het geniale blauw van 's jonge-

lings bovennatuurlijke blikken. En, - stel u eens voor, wat een kunstenaarsgreep van de natuur! - met die blauwe blikken zag het jongmensch scheel, zoodat, terwijl het eene oog staarde in de grondeloze diepte der wateren, het andere tuurde naar den gezichtseinder.

Zoo zat hij op de punt van een paal en spoog kringetjes in het water, terwijl de avondzon zijn hoed omglansde. Verwondert het u, dat ik een oogenblik meende Pothof voor mij te zien, den zwager van Van Balkum? Gij kent Pothof immers, of liever, gij hebt hem gekend? want hij is niet meer. Hij stierf van schrik den heldendood bij het Groninger aardappeloproer. Dat vergat ik evenwel in mijn eerste ontsteltenis en ik bedacht het eerst, toen ik den mond reeds openhad om

